

Tanulmány

Szabó Éva

A nyelvi agresszió megjelenése a politikai vitaműsorokban*

Abstract

This paper aims to present strategies of verbal aggression in different Hungarian political debate shows. In the first part of the paper I define the notions of aggression and verbal aggression, relying on approaches from socialpsychology and linguistics.. I also present the features of the semi-institutional discourse type under study and the corpus of the research. In the second part of the paper I investigate the language use and the linguistic tools of discourse participants. Based to the data, I differentiate three types of strategies which give rise to verbal aggressiveness. The suggested strategies may reveal the speaker's intentions and motivations behind verbal aggression in this particular type of discourse.

Keywords: political debate show, semi-institutional discourse, verbal aggression, verbal aggression strategies

1 Bevezetés

A nyelvi agresszió nyelvészeti kutatása egyre szerteágazóbb. Ez részben annak köszönhető, hogy az agresszív nyelvi viselkedés megítélései a különböző műfajokban, kontextusokban, személyközi viszonyokban stb. eltérő, és az azok vizsgálatára alkalmas eszköztárak között különbségek mutatkoznak.

Dolgozatomban egy specifikus diskurzustípusban, a politikai vitaműsorokban megjelenő nyelvi agressziót vizsgálom. A vitaműsor fő célja, hogy különböző nézőpontokat szembeesítsen, viszont ennek nem szükséges velejárója a nyelvi agresszió. A jelen vizsgálatot az motíválta, hogy a politikai vitaműsorokban a nyelvi agresszió gyakori jelenség, ugyanakkor a diskurzustípusból fakadóan a beszélők nyelvi választásai korlátozottak. A korlátozottságnak köszönhetően a résztvevők csupán néhány stratégia alkalmazásával valósíthatnak meg nyelvi- leg agresszív viselkedést. A dolgozatban a vitaműsorokban megjelenő nyelvi agresszió stratégiáinak és eszköztárának feltárására vállalkozom.

A dolgozat a következőképpen épül fel. Először az agresszió, majd a nyelvi agresszió értelmezéseit járom körül, kiegészítve a saját definíciómmal (2.). Ezt követően bemutatom a felhasznált korpuszt (3.), majd a vitaműsorokban megfigyelt nyelvi agresszió stratégiáit és nyelvi eszközeit ismertetem (4.), végül összegzem az eredményeket (5.).

* A dolgozat az MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport támogatásával készült.

2 Az agresszióról

2.1 Az agresszió fogalma

Az agresszió a mindennapjainkban előforduló jelenség, amelynek különböző háttérfeltételei, motivációi, megvalósulási formái vannak, egyben eltérő fokozatai is. Több tudományterület tárgykörének tekinti az agressziót, és ebből fakadóan az agresszió definíciójának meghatározásában sincs egyetértés a diszciplínák között. Ugyanakkor mind a természet-, mind a humán-tudományok agresszió kutatásai kölcsönösen kiegészítik egymást, így az eltérő szempontok ötvözése elkerülhetetlen az agresszió vizsgálata során.

A biológiai és társadalmi magyarázatok között a legkézenfekvőbb különbség az, hogy míg az előbbi ösztönként, addig az utóbbi tanult viselkedési mintaként, és társadalmi kontextusként tekint az agresszióra (Baron & Branscombe 2017: 342–3; Hogg & Vaughan 2018: 471), noha a két szempont nem zárja ki egymást. A viselkedési biológiai/etológiai kutatók a más fajok viselkedésében felfedezhető agressziót a dominancia kifejezésére és a tulajdon (élelem, terület) védelmére szolgáló, valamint a túlélésért való védelmi stratégiaként kezelik (Enquist & Leymar 1983). Az emberi faj viselkedésében megjelenő agressziót elsősorban az evolúciós folyamatokra vezetik vissza, ezen folyamatok pedig fiziológiai nyomokat hagytak mind az emberi agyban, mind a hormonok összetételében. Az állatfajok természetes kontrollal bírnak az agresszió fölött, mivel a dominancia vagy élelem megszerzésekor nem ölik meg egymást, hanem a sérülés elkerülésére törekednek, míg az emberi fajra ez nem feltétlen igaz. Viszont az emberi elme képes a jelen és a jövőbeli következmények felmérésére és az absztrakt gondolkodásra, így önkontrollal rendelkezik (Greenberg és társai 2015: 430–4). Ebből fakadóan az emberi viselkedésre jellemző önkontrollt meghatározzák a társadalmi tényezők, miszerint az egyén milyen viselkedési mintákat sajátít el, valamint milyen társadalmi és kulturális közeg veszi körül.

A szociálpszichológusok szerint az agresszió nem velünk született viselkedési forma, hanem elsajátított mintaként definiálható, amelyet társadalmi és kulturális normák szabnak meg. Ugyanakkor az egyén közvetlen, illetve megfigyelői tapasztalatok alapján alakítja ki a viselkedési formákat (Baron & Branscombe 2017: 345). A szociálpszichológusok az agresszió fogalmát többféleképpen határozzák meg, a meghatározások közül csak kettőt emelek ki.

Baron (1977) szerint az agresszió azon viselkedés, amely ártó vagy kárt okozó céllal irányul egy másik élőlényre, amelyet azon élőlény elkerülne. Anderson és Huessmann (2003) az agressziót olyan kárt okozó viselkedésnek tekintik, amelyet az egyén közvetlen szándékkal hajt végre egy másik individuum irányába (Hogg & Vaughan 2018: 471–2). A két meghatározás abban tér el egymástól, hogy míg az előbbi célként tekint az agresszióra, addig az utóbbi szerint a szándék határozza meg az agresszió véghezvitelét, tehát az utóbbi esetében az egyént irányító motivációk mellett az agresszor tudatában van tettének következményeivel, annak ártó mivoltával. Anderson és Huessmann (2003) értelmezése szűkíti az agresszió jelentését, viszont arra nem tér ki, hogy az ártó szándék megvalósulásakor az egyén a következmények felmérését feltétlenül eredményesen hajtotta-e végre. Az agresszió meghatározásának nehézsége abból fakad, hogy az agresszió felmérésére hatással vannak az eltérő társadalmi kontextusok (például háború vs. békeidők stb.) és az eltérő szituációk (például küzdősportok vs. teljesítménysportok; vitaműsorok vs. beszélgetős műsorok; hírijságok vs. bulvárlapok stb.).

Az agresszív viselkedést több szempont alapján lehetséges vizsgálni és kategóriákra bontani. Krahé (2013: 19–20) a kategorizálást a reakció modalitásával kezdi, miszerint a reakció modalitása (response modality) alapján megkülönböztethető a fizikai, a verbális és a testtartásra vonatkozó agresszió. A közvetlenség (immediacy) szerint a direkt/közvetlen,

illetve a indirekt/közvetett agresszióról, a láthatóság (visibility) alapján nyílt és burkolt agresszióról beszélhetünk. Megkülönböztető kategória az agresszió céliránya (goal direction), a típusa (types of harm), a hatás ideje (duration of harm), az előbbi szerint elkülöníthető az ellenségeskedő és a hozzájáruló agresszió, a típusa alapján elhatárolható a fizikai és a pszichológiai agresszió (habár a kettő gyakran együtt jár), valamint a rövidebb vagy hosszabb időre kiható agresszió. Az agresszió meghatározásában további szempontnak tekinthető, hogy mekkora társadalmi egység (social units involved) hajtja végre vagy szenved el az agressziót; az agresszió minősége (response quality), miszerint az egyén egy tettel vagy épp egy tett véghezvitelének megtagadásával valósítja-e meg az agressziót; továbbá uszítás/felbujtás (instigation) váltja-e ki az agresszív cselekedet (Krahé 2013: 19–20). Az előbbi szempontokból látható, hogy az agresszió megnyilvánulása sokszínűnek tekintendő, bár a kategóriák közt átfedés áll fenn, és egy-egy agresszív megnyilvánulási formát a fenti szempontok alapján többféleképpen is le lehet írni. Most pedig térjünk át a vizsgálat számára releváns nyelvi agresszió meghatározására!

2.2 *A nyelvi agresszió*

Noha a nyelvhasználók a nyelvi agressziót gyakran azonosítják a szitokszavakkal, a káromkodással vagy a kiabálással, a nyelvi agresszió minden nyelvi elemet, nyelvhasználati stratégiát, szupraszegmentális és paralingvisztikai eszközt érinthet (Balázs & Dede 2008: 124). A nyelvi agresszió többek közt megvalósulhat implikaturával, iróniával, litotésszel, beszéléssel, ugratással és hazugsággal is (Batár 2004, 2007; Meibauer 2014). Meibauer (2014: 141–7) szerint a „hazugság pőrén”¹ stratégia verbális agresszióként kezelendő, habár ez a stratégia nem hazugságként funkcionál, mivel mind a beszélő, mind a hallgató tudatában van a hamis állításnak, de a grice-i együttműködési elv (1975) be nem tartása és a partner arculatának támadása az agresszió egyik típusának tekinthető.

A nyelvi agressziót többféleképpen definiálja a szakirodalom, és a szociálpszichológiához hasonlóan, kulcsszereppel bír a szándékosság kérdése (Domonkosi 2008; Meibauer 2014). Infante és Wigley (1986) szerint a verbális agresszió során a beszélő egy másik egyén énképét támadja azzal a szándékkal, hogy lelki fájdalmat okozzon neki. Bonacchi (2012: 4) szerint a verbális agresszió a nyelvi viselkedés azon formája, amelyben a beszélő ellenségeskedő szándékot közvetít a beszélő irányába, vagy olyan formák használata, amelyek ellenségeskedőként interpretálhatóak. Batár (2009: 54) szerint a beszélő közvetve vagy közvetlenül, szándékosan vagy véletlenül a sértett arculatát rombolja beszédaktus vagy nyelvi magatartás által. Míg Meibauer (2014: 143) szerint a nyelvi agresszió aszimmetrikus jelenség, hiszen fennállhat az a (1) lehetőség, hogy a beszélő szándékában áll a hallgató megsértése, viszont a hallgató nem tekinti sértőnek a beszélő cselekedetét, illetve (2) a beszélő nem rendelkezik azzal a szándékkal, hogy megsértse partnerét, mégis a hallgató sértésként értékeli a beszélő megnyilatkozását és viselkedését. A szándék mellett hasonló jelentőséggel bír a beszélők közti viszony, valamint a beszédhelyzet meghatározása is, miszerint a beszélők egy-egy nyelvi vagy nyelvhasználati eszközt nyelvileg agresszívnek szándékoznak és interpretálnak-e vagy sem (Domonkosi 2008).

Jelen dolgozatban a nyelvi agressziót a következőképpen definiálom:

A nyelvi agresszió olyan nyelvi viselkedés és stratégiák gyűjteménye, illetve a nyelvi és nyelvhasználati eszközök olyan használata, amelyek segítségével az adott kontextust és az

¹ Meibauer (2014) a *bald-face lies* terminust használja.

Szabó Éva:

A nyelvi agresszió megjelenése a politikai vitaműsorokban

Argumentum 16 (2020), 31-43

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2020/3

adott szociális távolságot felmérve a beszélői viselkedés mögött ellenségeskedő, ártó szándék feltételezhető, illetve mind a befogadó, mind a szituációs, vagy az adott társadalmi-kulturális kontextus szerint nyelvileg agresszívnek interpretálható.

Az általam megfogalmazott definíció azt implikálja, hogy a nyelvileg agresszív eszköz vagy elem megítélésében szerepet játszanak az adott szituációban elvárt viselkedési minták, továbbá a nyelvi közösség által meghatározott normák, viszont az előbbi mikro-, az utóbbi pedig makroszintű vizsgálatokat kíván (Pap 2014). Egyúttal az agresszív nyelvi viselkedés mögött ártó szándék jelenlétét feltételezi, elkülönítve attól a lehetőségtől, amelyben a beszélő „véletlenül” megsérti a hallgatóját (például az ugratás során vagy ha a beszélő nincs tudatában a hallgató kultúrájában elvárt nyelvi viselkedésnek). Mindemellett az agresszív nyelvi viselkedés célpontjának az értékelése eltérhet a kívülállók értékeléseitől, amennyiben a beszélő és a befogadó közötti szociális távolság kisebb mértékű, és/vagy a nyelvi agresszió a csoportidentitás kifejezésének egyik eszköze. Emiatt az általam megfogalmazott definícióban mind a befogadó, mind az adott kontextus által elvárt normák szándékos megszegését tekintem nyelvi agressziónak. A dolgozat nem törekszik makroszintű elemzésre a nyelvi agressziót illetően, hanem egy specifikus kontextusban, a politikai vitaműsorokban megjelenő olyan nyelvhasználati stratégiákat vizsgál, amelyek a nyelvi agresszió megvalósulását szolgálják, valamint ezen stratégiákat megvalósító nyelvhasználati és nyelvi eszközök rendszerezését tűzte ki céljául.

3 A felhasznált korpusz

A beszélgetős műsorok egyik típusának tekinthető a vitaműsor, amely témáját tekintve közéleti és politikai vitaműsorra osztható fel. A vitaműsor félintézményes diskurzustípus, mivel a spontán társalgás és az intézményesített keret egyaránt jellemzi. A résztvevőknek bizonyos szabályokat és elvárásokat ki kell elégíteniük, a spontán társalgást korlátozza a moderátor jelenléte, aki a beszélő kijelöléséért, a vita indításáért és zárásáért felel, tehát a diskurzus intézményesített kerettel rendelkezik, viszont az intézményesített indítást és a résztvevők bemutatását követően a spontán társalgás lép színre (Schirm 2009: 222–3). A vitaműsorokat szituációs és diskurzív megszorítások jellemzik. A szituációs megkötések közé sorolandó az időkeret és a napi rendi pontok megszabása, az említett beszélő kijelölése, míg a diskurzív megkötések közé sorolandó a téma meghatározása, viszont a résztvevők hozzájárulnak a vita menetéhez, és egyes megkötéseket figyelmen kívül hagynak, például a vitaműsorokban a beszélő önkijelölése és a félbeszakítás is gyakori jelenség, valamint napi rendi pontokat módosítanak, vagy altémákat vezetnek be. Továbbá a résztvevők rögtönzött közbelépései, hallgató-orientált kérdései és ismétlései tarkítják a műsorokat. A résztvevőket elsősorban a szakmai, társadalmi szerepeikkel azonosítjuk, a vitázók egyenlő résztvevői státusszal bírnak (Ilie 2001; 2006).

A vitaműsor színtere és az elrendezése is intézményesített jelleggel bír. A moderátor mint semleges szereplő középen, míg a résztvevők félkörben vagy körben egy kerekasztalnál foglalnak helyet, így az elrendezés is azt sugallja, hogy a beszélgetésben a közönség is jelen van, igaz passzívan. A politikai vitaműsor szélesebb közönséghez is eljut, ennek tudatában kiszólnak a nézőkhöz, hiszen a vita kezdetén üdvözlik a nézőket is, illetve a vita során utalnak is rájuk. Abban az esetben, ha politikusok a vita résztvevői, akkor a pártokból egy-egy fő képviseli a csoportját. Viszont azokban a vitaműsorokban, ahol nem politikusok jelennek meg, akkor az egy oldalt képviselők egymás mellett ülnek, és az ellentétes szemléletű felek

szemben foglalnak helyet. A *Szabadság* (Hír TV) című vitaműsorban a szervezők nagy hangsúlyt az ültetési fektettek rendre, amely az országgyűlést szimbolizálja. A moderátor mint független résztvevő ül középen, míg a nézőknek megfelelően a jobb oldalon ülnek a jobboldalt preferáló résztvevők, a nézők számára bal oldalon ülnek a baloldalt előnybe részesítő egyének.

A korpusz hat adásból áll, három politikai vitaműsort választottam a *Magyarul Balóval*² (RTL Klub) című tévéprogramból, amelyben politikusok jelentek meg. A három videó hossza összesen 78 perc. Egy videót választottam a *Szabadság*³ (Hír TV) című műsorból (43 perc), egy videót a *Csörte*⁴ (Hír TV) című programból (43 perc) és további egy videót az *Angard*⁵ (Echo TV) című vitaműsorból (43 perc), így összesen 207 percnyi a videóanyag. Az említett három vitaműsorban politikai szakértők, újságírók vettek részt. Az adatok lejegyzése a jeffersoni (2004) konverzációelemzési átírási konvenciót követi.

4 Az elemzés kategóriái és menete

4.1 A negatív attitűd kifejezése

A beszélők nyelvi választásainak korlátozottsága részben a vitaműsorok félintézményesített jellegéből fakad, másfelől a beszélők hivatalos szerepléseikben azok kollektív énje is előtérbe kerül, tehát elsősorban egy csoportot képviselnek. Ez a korlátozottság a nyelvileg agresszív nyelvhasználati stratégiákra és eszközökre is vonatkozik. A vizsgálat során figyelembe vettem, hogy a vitaműsorok célja a különböző nézőpontok ütköztetése, emiatt azon eseteket, amelyekben a résztvevők objektív megnyilatkozásai álltak egymással szemben, nem tekintettem nyelvileg agresszívnek. Ugyanakkor az udvariassági elméletek bevonásával azon megnyilatkozásokat kezeltem nyelvileg agresszívnek, amelyekben az adott résztvevő egyéni vagy csoportos arculatát sértette az aktuális beszélő, tehát azon megszólalásokat emeltem ki, amelyekben a beszélő a partner tulajdonságait, képességeit és értékeit bírálta. Az anyag feldolgozása közben különböző jellegű nyelvileg agresszív megnyilatkozásokat tapasztaltam, amelyeket az anyag elemzése közben csoportosítottam és heurisztikusan kialakítottam. A felhasznált korpusz alapján és az egyéni intuíciókra támaszkodva három eltérő agresszív stratégiát különítettem el: (1) negatív attitűd kifejezése a partner cselekvéséről és/vagy kompetenciájáról, (2) a partnertől való eltávolodás vagy a partner csoportjától való eltávolodás, és (3) az egyet nem értés maximalizálása. Az egyes stratégiák megvalósulásához pedig egy adott nyelvi eszköztár írható le. Vegyük sorra az elkülönített stratégiákat!

Az egyén személyiségéről, műveltségéről és álláspontjairól következtetéseket vonhatunk le annak attitűdjei által. Amennyiben a hallgató érzelmileg azonosul a beszélő attitűdjével, az a hallgató énmegjelenítésére⁶ pozitívan hat, illetve segít a partnerek közti egyetértést fenntartani

² <https://www.youtube.com/watch?v=PJWiesXxTnQ> (2015. szeptember 14.)

<https://www.youtube.com/watch?v=rYhvFAWx7LY&t=65s> (2015. június 11.)

https://www.youtube.com/watch?v=3W5F4VSI_6U&t=271s (2016. március 16.)

³ <https://hirtv.hu/video/212911> (2018. szeptember 11.)

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=4xsJgbA5X6Y> (2017. december 28.)

⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=8U8xn0Tf8dI> (2019. március 27.)

⁶ Leary (1995) az énmegjelenítés vizsgálata során kilenc stratégiát vázolt fel: az (1) énelírásokat, az (2) attribúciós számadásokat, az (3) emlékezet találékonyosságát, az (4) attitűdök kinyilvánítását, a (5) társas azonosulást, a (6) viselkedést meghatározó engedelmességet és konformitást, a (7) nem verbális viselkedést, a (8) dísz-

(Leary 1995: 16–38; Nemesi 2016: 107–8; 116–7). A politikai vitaműsorok résztvevői első-sorban saját vagy csoportjuk pozitív tulajdonságainak, egyúttal a partner negatív tulajdonságainak hangsúlyozására törekednek. Az előbbi főként az éneírások és a pozitív attitűdök kinyilvánításával valósítják meg, amelyekkel benyomást keltenek (vö. Leary 1995). Viszont a társalgás során a beszélők gyakran a negatív attitűdjeiket, érzelmeiket fejezik ki egy-egy személyel, csoporttal vagy történéssel szemben, ezáltal kedvezőtlenül hatnak a partner benyomására, illetve gyakran a sajátjukra is. Ezek a negatív attitűdök sokszor nyelviileg agresszív-nak interpretálhatók, mivel a beszélő nyelvi választása mögött ártó szándék fedezhető fel, amellyel a partner egyéni vagy kollektív arculatát rombolja. A korpusz alapján a negatív attitűd kinyilvánítására (a) szleng kifejezések, a (b) negatív konnotációjú érzelmi-minősítő szavak, az (c) absztrakt leírások mint nyelvi eszközök, és a (d) gúny mint nyelvhasználati eszköz szolgálnak. Jellemezzük röviden ezeket az eszközöket!

(a) A szleng egy összetett nyelvi jelenség, amelyet mind a stilisztika, mind a lexikológia, mind a szociolingvisztika tárgykörének tekint, ebből fakadóan meghatározásában is eltérések mutatkoznak (Kis 1997). A szleng kifejezések használatával a beszélő egy csoporthoz való tartozását, érzelmeit és attitűdjét fejezheti ki, a szleng egyúttal játékosággal és szellemességgel is felruházhatja használóját (Kis 1997; Nemesi 2000). Forsskähl (1999: 85) három kritériumot fogalmaz meg a szleng és nem szleng elkülönítéséhez: (1) az interlokútorok egy nyelvi elemre úgy tekintenek, hogy az egy formálisabb kontextusban stílus- és normaszegő; (2) a társalgás résztvevői egy nyelvi elemet olyan eszköznek feltételeznek, amellyel a beszélő egy csoporthoz vagy szubkultúrához való tartozását vagy egy csoporttal való azonosulását fejezi ki, illetve (3) a beszélő szándékossága fedezhető fel egy nyelvi elem alkalmazásakor, amellyel egy adott kontextustól függő célt valósít meg. A vitaműsorokban a szlenghasználat normaszegést hajtanak végre a beszélők, mindemellett a szleng kifejezések is bírhatnak érték-megvonó tulajdonsággal (*makutyi duma, a kórházat már csak úgy hívják, hogy Dél-Tepsi*), melyekkel a beszélők az ellenfeleik cselekedeteit és viselkedését jellemzik. Nézzük az első példát!

- (1) Az a pénz, amit a Fidesz **elbugázott** a **gyűlöletkampányra**, a Nemzeti Konzultációra és egyéb **baromságokra**, ma hiányzik a rendőrök túlórapénzéből, hiányzik a menekülttáborok tisztességes ellátásából.
 (Magyarul Balóval)

Az (1) példában szereplő *elbugázik* ige a börtönszleng egyik ismert szava, amely 'lop, elcsen, eltulajdonít' jelentéssel bír (Szabó 2005), viszont napjainkban már más közösségekben is használttá vált, így a közszleng elemének tekinthető (Kis 2003: 328). Az (1) példában a beszélő a félintézményesített diskurzusban stílus- és normaszegést hajt végre az *elbugázik* szleng kifejezéssel, amellyel egyúttal a negatív attitűdjét is jelöli. Ezt fokozza a *baromság*⁷ főnév, akárcsak a *gyűlöletkampány* negatív konnotációjú érték-minősítő szavak használata, a beszélő a megnyilatkozásában negatív attitűdjét teszi nyilvánvalóvá a Fidesszel szemben, amellyel a párt kollektív arculatát rombolja.

letek, kellékek és megvilágítás stratégiát, és az (9) egyéb stratégiákat, az utóbbihoz sorolható például a sport és az agresszió.

⁷ Az Ért.Sz. szótár szerint a **baromság** főnév 3. jelentése 'igen nagy ostobaság; marhaság', stílis értéke a 'durva' minősítést kapta.

(b) A érzelmi-értelmi minősítő szavak közé sorolhatóak az érzelemfogalmakat jelölő szavak (*szeretet, tisztelet, gyűlölet, irigység* stb.), szubjektív (*mámorító, elviselhetetlen*) és általános (*intelligens, buta* stb.) értékelések szókészlete (vö. Nemesi 2016: 194–5), a negatív konnotációjú érzelmi-értelmi minősítő szavak pedig a negatív érzelmek és értékelések kifejezésére alkalmasak.

- (2) Nem ezt mondja de mindegy. Ha szerinted hazugság a magyar civilszervezetek mögött ott húzódott a direkt a magyar kormány () Tehát ezt nem **nem hiszem el** Gábor hogy **ennyire naiv** vagy. Most finoman fogalmazom mégiscsak egy tévéműsorban vagyunk ((kissé nevetve)) Szilveszterrel hogy **ennyire naiv** vagy hogy te ezeket elhiszed. **Nem hiszem el.**
 (Csörte)

A (2) példában a beszélő a *naiv* jelzöt használva negatívan értékeli partnerét, az *ennyire* névmás (fok-mérték határozós szintagma) segítségével a beszélő a *naiv* vagy állítmányt kétszer is megerősíti, a partner kompetenciáját negatívan minősíti. Egyúttal a *nem hiszem el* szó szerkezettel a beszélő a csodálkozását fejezi ki. A *hisz* igét Kiefer (2007: 218) a kijelentésattitűdöt kifejező igék csoportjába sorolja, a *hisz* igével a beszélő és a kijelentés tárgya közötti viszony fejeződik ki, tehát a beszélő mentális állapota és a külső valóság közti lehetséges kapcsolatra vonatkozik. A fenti példában a beszélő a *most* deiktikus kifejezéssel a megnyilatkozás aktuális idejét és egyben a helyét (politikai vitaműsor) jelöli meg (Tátrai 2010: 222–4), amely tudatosságról árulkodik, akárcsak a *Szilveszterrel*⁸. Másfelől a *most finoman fogalmazom* szerkezettel a beszélő társalági implikatúrát hoz létre ('más helyzetben nem fogalmazna finoman').

(c) A nyelv segítségével befolyásolhatjuk vagy alakíthatjuk az üzenet vevőjének társas megismerő folyamatát. A nyelvi kategória-modell (Semin 2008) szerint az igeosztályon belüli igék segítségével a topikalizáció és a perspektivizáció valósul meg. Az igeosztályon belül elkülöníthető a leíró cselekvést jelentő igék⁹ (*a rendőr megnézi ezeket; néhány ezer ember regisztrált*), az értelmező cselekvést jelentő igék (*a kormány kialakította ezt a rendszert; a magyar kormány világossá tette az álláspontját*), az állapotot jelentő igék (*ott maradnak szerb területen; erről szól az Alaptörvényünk*) és a melléknevek (*Magyarország Európa utolsó éltanulója; mindenféle liberális, hagymázás lázálommal szemben; a Fidesz ezt a primitív dumát tolt*). Az előbbi felsorolásnak megfelelően a konkrétság–absztraktság intervallum mentén érvényes (Semin 2008). A nyelvi kategória-modellt továbbgondolva Maas (2008) megfogalmazta a nyelvi csoportközi elfogultság modelljét (Linguistic Intergroup Bias), miszerint a saját csoporton belül a pozitív leírások esetén minél absztraktabb, míg a negatív leírások esetén inkább konkrétabb leírásokat hoznak létre a beszélők, míg külső tag esetén ennek fordítottja áll fenn.

- (3) **Nevetséges** az, amit most itt mondasz () ez arról tanúskodik, hogy **te képtelen vagy** azt fölfogni, hogy Orbán Viktor amit tesz, azt felelősségből teszi.
 (Angard)

⁸ Az adást karácsony után sugározták a Hír Tv-n.

⁹ A példák a korpuszban hangzottak el.

Szabó Éva:

A nyelvi agresszió megjelenése a politikai vitaműsorokban

Argumentum 16 (2020), 31-43

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2020/3

A (3) példában a beszélő egyrészt negatívan minősíti a partnere eddigi megnyilatkozásait a *nevetséges* negatív konnotációjú érzelmi-értelmi minősítő szóval, amely egyúttal absztrakt leírásnak felel meg, másrészt a beszélő a *te képtelen vagy* absztrakt állítmánnyal a partnerét értékel negatívan, amellyel egyúttal a partnert egy állandó, negatív tulajdonsággal ruházza fel.

A vitaműsorokban az interlokútorok a partner és/vagy annak csoportjának kedvezőtlen jellemzésekor elsősorban absztrakt leírásokat fogalmaznak meg (*naiv vagy; nem baj, de megszoktuk; rohadó kórházaink, rohadó iskoláink állapota; goebbelsi propagandához hasonlatos színvonalon; megint nem gondolkodik; a helyzetben megbívnó vakságot jelenti; radikálisan gondolkodik; hazaárulásnak minősül; makutyi duma* stb), amelyek egyúttal jellemzések és minősítések. A csoporton kívüli jellemzések esetén a negatívumok leírásakor a beszélők általánosításokat fogalmaznak meg (*a miniszterelnök nem akar egészségügyről beszélni, nem akar oktatásról beszélni; az Európai Uniót ellenségképnek beállította a miniszterelnök* stb.), ezzel szemben a pozitívumok ritkán előforduló felsorolásnak az egyedesítése a megfigyelhető, míg a csoporton belüli leírásokkor ennek ellentéte áll fenn (*mi az Együttben úgy gondoljuk, hogy Európa kérdéséről, jobban, szorosabban működő Európáról beszélni kell, mi ebben hiszünk; mi egy kímélő megoldást választunk a Fidesz módszere helyett; a PM messzemenőleg elítéli ezt a gyűlöletkampányt; szerencsére az Együtt biztatására rengetegen megtették ezt Budapest-szerte* stb.)

(d) A gúny az irónia egyik formája, nyelvhasználati eszköz. Az irónia legfőbb ismérve kognitív szempontból, hogy a beszélő az ironikus megnyilatkozással két jelenség között különbség teremt, amelyre a partner figyelmét is ráirányítja (Komlósi 2014: 227–9). A gúny, az irónia egyik válfajaként, elsősorban a negatív kifejezésekhez kapcsolható. A gúnyos megnyilatkozásokkal a beszélő kritikát fogalmaz meg, vagy a negatív attitűdjét fejezi ki egy személyről, eseményről vagy szituációról, ezt megvalósíthatja paralingvisztikai vagy nyelvi eszközökkel (Colston 2017: 236).

- (4) Én örülök is, hogy a Szabó Tímea képviselőasszony véleményét kevesebbet hallgatjuk, mert **szerintem elképesztő**, amit itt rögtön mondott. Rögtön avval kezdte, hogy hazudik mindenki, aki mást gondol, mint ő.
(*Magyarul Balóval*)

A (4) példában a beszélő egyértelműen negatív attitűdjét fejezi ki az említett személlyel, Szabó Tímeával szemben, mivel arra utal, hogy szerencsésebb, ha az ő véleménye nincs hangoztatva. Egyúttal a *szerintem* attitűdöt kifejező diskurzusjelölővel, és az *elképesztő* jelzővel a beszélő gúnyos hangvételt ütött meg.

4.2 A partnertől/partner csoportjától való eltávolodás stratégiája

A politikai vitaműsorok elsődleges célja az eltérő nézőpontok közötti diskurzus megteremtése. A résztvevők a saját álláspontjuk, vagy a saját csoportjuk álláspontját képviselik. Leary (1995) a társas azonosulást azon énmegjelenítési stratégiaként kezeli, amely során az interlokútor egy csoporttal való azonosulásra vagy egy csoporttól való eltávolodásra törekszik, A vitaműsorokban a csoport kedvező énmegjelenítése érdekében a résztvevők gyakran az eltávolodás stratégiáját alkalmazzák, amellyel erkölcsi fölényüket fejezik ki, ugyanakkor nyelvi-leg agresszív viselkedést tanúsítanak.

- (5) A: Két dolgot szeretnék mondani. Az egyik az hogy Bandi (.) én tényleg nagyon kedvelem azt (.) hogy hogy például kimondja () hogy nem vagyunk nem tom lakájok lakájpropagandisták és hasonló. () Melletted ülő Józsi már nem biztos mer az ő szerkesztőségében rólunk már nem így gondolkoznak. És az nagyon fontos hogy itt ülünk mer [mer ez az
 B: [Tudod hogy mit gondolok, nyilván.
 A: Hát azt mondjuk nem. De olvastam Kerner Zsoltnak az írásait akár [rólam vagy
 B: [Az egy másik [ember.
 A: [()
 B: Én meg Nagy József vagyok. Majd ha Zsolti ül ott, akkor azt majd az [ő orrára tessék rávarrni amit ő ír.
 A: [Értem értem értem értem. De hát a mi közösségünkben mi nem. Más másképp szoktunk hozzátok állni de ez most nem is fontos. Azt akarom mondani hogy (.) igen ez [egy nagyon jó dolog
 B: [Én mondjuk soha nem írtam rólad egyetlenegy [publicisztikát sem.
 A: [Hát mert nem vagy publicista. Legalábbis ezt mondtad nekem.
 B: Ez így van.
 A: Szuper ((nevetve)).
 B: Ezért azért nem mert nem szeretek nem szeretek személyeskedni látod ((kissé nevetve))
 A: Hát más hát más a műfaj [() van () kinek ez, kinek az jutott ((nevetve)).
 B: [Ha már különbséget keresünk akkor egymásba keressünk a különbségeket. Bocsánat hogy [belevágtam.
 A: [Nem. Bocsánat ez csak egy retorikai vita volt nem akartalak megbántani.
 (Szabadszöveg)

A (5) példában több negatív töltetű elemet láthatunk. Az A beszélő negatív konnotációjú érzelmi-minősítő kifejezést (*lakáj, lakájpropagandisták*) alkalmazott, amellyel őt és társait illetik más újságírók, a B által használt *személyeskedik* ige szintén negatív konnotációjú kifejezés, akárcsak az *ő orrára tessék rávarrni* közhelyszerű szólás.

Itt is érdemes megemlíteni Semin (2008) nyelvi kategória-modelljét és Maas (2008) nyelvi csoportközi elfogultság keretét. Az A által használt kifejezésekben (*tényleg nagyon kedvelem; már nem biztos; már nem így gondolkoznak; másképp szoktunk hozzátok állni; nem is fontos; nagyon jó dolog*) elsősorban absztrakt állítmányok szerepelnek, amelyekkel tartós jellemvonásokat, tulajdonságokat emel ki a beszélő.

Továbbá a (5) példa diskurzusjelölőkben (*hát; tényleg; nyilván*) is bővelkedik. A *hát* diskurzusjelölő a válaszjelölői funkciója mellett a beszélők mondanivalójának szubjektivitását és az attitűdjeit nyomatékosítja.¹⁰ A *tényleg* diskurzusjelölővel az A beszélő a mondanivalóját nyomatékosítja, B beszélő a *nyilván* használatával negatív attitűdjét fejezi ki.

A fenti példában A a B beszélő egyéni arculatát támadja, és azt sugallja, hogy míg *Bandi* álláspontját kedveli, B álláspontját valószínűleg nem. Egyúttal A B-t annak szerkesztőségével

¹⁰ A funkcionális szóosztálynak tekintendő *diskurzusjelölő* meghatározása szerteágazó a szakirodalomban. A nyelvészek különböző funkciókat rendelnek a szóosztályhoz: textuális/diskurzív és az interperszonális/interakciós funkciót (Dér 2009: 213).

azonosítja és egyúttal B kollektív arculatával szemben is verbálisan agresszív viselkedést tanúsított. Viszont B elhatárolja magát a kollektív arculattól és a szerkesztőségtől, személyes támadásként tekint A megnyilatkozásaira. Egyúttal A a saját csoportját (*mi közösségünkben*) szembeállítja B csoportjával morális szempontból, miszerint a saját csoportja több erkölccsel bír. B hangsúlyozza, hogy ő nem személyeskedik, ami kétféleképpen is értelmezhető. Egyrészt az említett *Kerner Zsolt* publicistával és a többi publicistával szemben B más, nem személyeskedő műfajt képvisel, másrészt nem személyeskedik A-val ellentétben. B a vita csillapításának és lezárásának érdekében bocsánatot kér a közbeszólásért, míg A az eddig elmondottakért kér bocsánatot, amelyet azzal enyhít, hogy nem állt szándékában megsérteni B-t, tehát tudatában van annak, hogy B-vel szemben sértő megnyilatkozásokat tett. A számos átfedés tükrözi a vita hevesességét és a vélemények ütközését.

4.3 *Az egyet nem értés maximalizálása*¹¹

A politikai vitaműsor műfajából adódóan a beszélők eltérő álláspontjai, véleményei ütköznek. Ugyanakkor ezek az ütközések gyakran nem pusztán a különböző vélemények szembeállítását tükrözik, hanem nyelviileg agresszív viselkedésként interpretálhatók. A vitaműsorban a nyelvi agresszió az egyet nem értés stratégiájaként azokban az esetekben érhető tetten, ha (1) a résztvevő a partner álláspontját valótlanként jeleníti meg, vagy ha (2) a résztvevő a vitapartnerének véleményét, a saját álláspontjához képest, elfogadhatatlannak tekinti.

- (6) A: Sima hazugság, amit hallottunk.
 B: Én nem hazudtam.
 (*Magyarul Balóval*)

Az (6)-ben az A beszélő a *sima hazugság* szószerkezettel a B beszélő eddigi megnyilatkozásait egyszerű hazugságként jellemzi, így a B beszélő szavahihetőségét csorbítja, egyúttal az eltérő nézőpontot teljes mértékben megtagadja.

Tekintsük a (7)-et!

- (7) A: Nyissuk meg akkor ezt a vitát, mert a Csaba megint nem gondolkodik, és csak daczból, hogy nekünk ellentmondjon, közli, hogy ő Webernek jobban elhiszi, hogy ő értékek [mentén politizál].
 B: [Hát persze, hogy] jobban elhiszem.
 A: Mondjad már el, hogy milyen értékek mentén, könyörgök!

¹¹ Az interakció során létrejövő véleménykülönbség minimalizálása az interaktorok általános törekvése, e törekvés szabályszerűségeinek feltárására törekednek az udvariassági elméletek. Nemesi (2000, 2016) az udvariasság-elméletek közül Brown és Levinson (1978, 1987) szerzőpáros és Leech (1983) megközelítéseit emeli ki. Az előbbi megközelítés a nézeteltérés elkerülése és az egyetértésre való törekvés stratégiáit fekteti le, míg az utóbbi a jóváhagyás-, egyetértés- és a rokonszenv-maximáival a társalgás sikeréhez szükséges stratégiákat jelöli ki (Nemesi 2000: 427). Az előzőekkel ellentétben a posztmodern megközelítések már a kontextuális elemzésre és az interpretáció többértékűségére fókuszálnak (Mills 2011). Spencer-Oatey (2000) kapcsolatkezelési modellje szerint az interlokútorok fenyegetik, fenntartják vagy előmozdítják a társadalmi kapcsolatokat a nyelv használatával. A diszkurzív megközelítés (Locher & Watts 2005, 2008) szerint az udvariasság/udvariatlanság az anyanyelvi beszélő értékelése és interpretációja a folyamatban lévő, dinamikus interakcióról. Locher és Watts (2005, 2008) szerint a beszélő a választásait a kontextuális tényezőknek megfelelően (*appropriateness*) hozza meg.

B: ()

A: Egyet nevezze meg, egyet nevezze meg és vitassuk meg! Hogy azt az értéket ki veszi jobban figyelembe, ki kardoskodik mellette jobban, ki védi az Európai Uniót, ki védi Európát, Weber vagy Orbán? Na ezt vitassuk meg!
 (Angard)

A (7)-ban az A beszélő a moderátor feladatát átvéve megnyitja a vitát, amellyel elsősorban a maga és a B beszélő közötti véleménykülönbség kifejtését sűrgeti. Az A beszélő a B ellentmondását a *daccal* magyarázza, amely negatív konnotációjú főnév, valamint absztrakt leírással (*már megint nem gondolkodik*) a B beszélővel szemben nyelvileg agresszív viselkedést produkál. A B a *hát* diskurzusjelölő használatával egyrészt átveszi a beszédjogot, másrészt a *hát persze* diskurzusjelölőkkel reagál A megnyilatkozására, egyúttal a saját véleményét nyomtatékosítja. Az A felszólítása és sűrgése (*mondjad már el*), hogy emelje ki az értékeket, majd az *egyet nevezze meg* felszólítás ismétlésével és a *könyörgők* igével azt sugallja, hogy B erre nem képes. A felsorolással mint retorikai eszközzel más lehetséges válaszok kijelölése valósul meg, illetve A az általa preferált választásra készíti B-t. Az A beszélő a *na* diskurzusjelölővel továbbra is sűrgeti B-t.

5 Összefoglalás

A dolgozattal az elsődleges célom az volt, hogy egy kevésbé vizsgált diskurzustípusban megjelenő nyelvi agresszió stratégiáit megvizsgáljam. E vizsgálattal egy olyan általános jelenséget jártam körül, amely számos interakcióban tapasztalható, viszont azonosítása és megítélése korántsem egységes.

A dolgozatban az agresszió és a nyelvi agresszió értelmezéseit körüljárva megfogalmaztam a saját definícióm, majd az ismertett korpusz alapján három stratégiát (negatív attitűd kifejezését, a partnertől és/vagy a partner csoportjától való eltávolodás és az egyet nem értés stratégiáját) különböztettem meg. Természetesen a stratégiák és az azokhoz társuló nyelvi eszközök gyakran összemosódnak, ennek ellenére a politikai vitaműsorokban megfigyelt stratégiák feltárásával azonosítottam a nyelvi agresszió mögött megbújó, lehetséges motivációkat. Az eltérő műfajokban (vitaműsor, szórakoztató műsor stb.) megjelenő stratégiák összevetése, illetve a paralingvisztikai sajátosságok feltárása további vizsgálatok tárgya lehet.

Irodalom

- Anderson, C.A. & Huesmann, L.R. (2003): Human aggression: A socialcognitive view. In: Hogg, M.A. & Cooper, J. (eds.): *The SAGE Handbook of Social Psychology*. London: SAGE, 296–323. <https://doi.org/10.4135/9781848608221>.
- Balázs, G. & Dede, É. (2008): A verbális agresszió diszciplináris keretben. In: Zimányi, Á. (szerk.): *Az agresszió kutatásról interdiszciplináris keretben. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Tom. XXXV. Sectio Linguistica Hungarica*. Eger, 123–146.
- Baron, R.A. & Branscombe, N.R. (2017): Aggression. In: Baron, R.A. & Branscombe, N.R. *Social Psychology. 14th Edition*. Pearson Education, ePub, 339–373.

Szabó Éva:

A nyelvi agresszió megjelenése a politikai vitaműsorokban

Argumentum 16 (2020), 31-43

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2020/3

- Bonacchi, S. (2012): Zu den idioskulturellen und polykulturellen Bedingungen von aggressiven Äußerungen im Vergleich Polnisch-Deutsch-Italienisch. In: Olpinska-Szkielko, M. & Zmudzki, J. et al. (eds.): *Der Mensch und seine Sprachen: Festschrift für Professor Franciszek Grucza*. Frankfurt: M Peter Lang, 1–20.
<https://doi.org/10.14746/gl.2012.39.2.10>.
- Brown, P. & Levinson, S.C. (1978): Universals in language usage. Politeness phenomena. In: Goody, E. (eds.): *Questions and Politeness. Strategies in Social Interaction*. (Cambridge Papers in Social Anthropology 8). Cambridge: Cambridge University Press, 56–289.
- Brown, P. & Levinson, S.C. (1987): *Politeness. Some Universals in Language Usage*. (Studies in Interactional Sociolinguistics 4). Cambridge: Cambridge University Press.
- Colston, H.L. (2017): Irony and Sarcasm. In: Attardo, S. (eds.): *The Routledge Handbook of Language and Humor*. New York, London: Routledge, 234–50.
<https://doi.org/10.4324/9781315731162-17>.
- Dér, Cs. I. (2009): Mik is azok a diskurzusjelölők? In: Keszler, B. & Tátrai, Sz. (szerk.): *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 209–15.
- Domonkosi, Á. (2008): A nyelvi agresszió szerepe a személyközi viszonylatokban. In: Zimányi Á. (szerk.): *Az agressziókutatásról interdiszciplináris keretben. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Tom. XXXV. Sectio Linguistica Hungarica*. Eger, 53–60.
- ÉrtSz. = *A magyar nyelv értelmező szótára. I–VII*. Főszerk. Bárczi Géza & Ország László. Budapest, 1959–1962.
- Forsskahl, M. (1999): *A szleng meghatározásáról*. In: *MiASzl*, 77–86.
- Greenberg, J., Schmader, T., Arndt, J. & Landau, M. (2015): Interpersonal Aggression. In: Greenberg, J., Schmader, T., Arndt, J. & Landau, M.: *Social Psychology. The Science of Everyday Life*. New York: Worth Publishers, 425–70.
- Hogg, M.A. & Vaughan, G.M. (2018): Aggression. In: Hogg, Michael A. & Vaughan, Graham M.: *Social Psychology. 8th Edition*. Pearson, ePub, 468–515.
- Ilie, C. (2001): Semi-institutional discourse: The case of talk shows. *Journal of Pragmatics* 33, 209–54. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(99\)00133-2](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(99)00133-2).
- Ilie, C. (2006): Talk shows. In: Brown, K. (eds.) *Encyclopedia of Language and Linguistics. Second Edition*. Elsevier Science, ePub, 489–94. <https://doi.org/10.1016/B0-08-044854-2/00357-6>.
- Infante, D.A. & Wigley, C.J. (1986): Verbal aggressiveness: An interpersonal model and measure. *Communication Monographs* 53, 61–69.
<https://doi.org/10.1080/03637758609376126>.
- Jefferson, G. (2004): Glossary of transcript symbols with an introduction. In: Lerner, G.H. (eds.): *Conversation Analysis: Studies from the First Generation*. Amsterdam: John Benjamins, 13–31. <https://doi.org/10.1075/pbns.125.02jef>.
- Kiefer, F. (2007): *Jelentélmélet*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Kis, T. (1997): Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához. In: *SzIÚt*, 237–96.
- Kis, T. (2003): Bugás, bugázik. *Magyar Nyelvjárások* 41, 327–334.
- Komlósi, B. (2014): Most ironizálsz? Az irónia és az irónia kulcsingerei a különböző nyelvi szinteken. *Magyar Nyelvőr* 138.2, 226–44.
- Krahé, B. (2013): *The Social Psychology of Aggression. 2nd edition*. London, New York: Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9780203082171>.

Szabó Éva:

A nyelvi agresszió megjelenése a politikai vitaműsorokban

Argumentum 16 (2020), 31-43

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2020/3

- Leary, M.R. (1995): *Self-presentation: Impression Management and Interpersonal Behavior*. Madison: Brown & Benchmark Publishers.
- Leech, G. (1983): *Principles of Pragmatics*. London, New York: Longman.
<https://doi.org/10.4324/9781315835976>.
- Locher, M.A. & Watts, R.J. (2005): Politeness theory and relational work. *Journal of Politeness Research* 1.1, 9–33. <https://doi.org/10.1515/jplr.2005.1.1.9>.
- Locher, M.A. & Watts, R.J. (2008): Relational work and impoliteness: Negotiating Language. In: Locher, M.A. & Bousfield, D. (eds.): *Impoliteness in Language. Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice*. Berlin: De Gruyter Mouton, 77–99.
- Maas, A. (2008): A csoportok közötti elfogultság: a sztereotípiák fenntartása a nyelv segítségével. In: Síklaki, I. (szerk.): *Szóbeli befolyásolás I. Nyelv, gondolkodás, kultúra*. Budapest: Typotex, 303–44.
- Meibauer, J. (2014): Bald-faced lies as acts of verbal aggression. *Journal of Language Aggression and Conflict* 2.1, 127–50. <https://doi.org/10.1075/jlac.2.1.05mei>.
- Mills, S. (2011): Discursive approaches to politeness and impoliteness. In: Linguistic Politeness Research Group (eds.): *Discursive approaches to politeness*. Berlin: De Gruyter Mouton, 19–56. <https://doi.org/10.1515/9783110238679.19>.
- Nemesi, A.L. (2000): Benyomáskeltési stratégiák a társalgásban. *Magyar Nyelv* 96, 418–36.
- Nemesi, A.L. (2016): *Nyelv, nyelvhasználat, kommunikáció. Hét tanulmány*. Budapest: Loisir Kiadó.
- Pap, K. K. (2014): *A nyelvi agresszió formái és funkcionális jegyei a középiskolás-korúak spontán társalgásában és az osztálytermi diskurzusokban*. Doktori értekezés. Budapest. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2014.023>.
- Schirm, A. (2009): A televíziós beszélgetőműsorok nyelvi szabályszerűségei. In: Gecső, T. & Sárdi, Cs. (szerk.): *A kommunikáció nyelvészeti aspektusai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 222–227.
- Semin, G.R. (2008): A nyelv mint a megismerés és a viselkedés szerkezetadó eszköze: Kérdésválasz párok. In: Síklaki, I. (szerk.): *Szóbeli befolyásolás I. Nyelv, gondolkodás, kultúra*. Budapest: Typotex, 273–302.
- Spencer-Oatey, H. (2000): Rapport management: a framework for analysis. In: Spencer-Oatey, H. (eds.): *Culturally Speaking. Managing rapport through Talk across Cultures*. London: Continuum, 11–46.
- Szabó, E. (2005): *A mai magyar börtönszöveg 1996–2005*. Doktori értekezés. Debrecen. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/78123/de_3074.pdf?sequence=3&isAllowed=y.
- Tátrai, Sz. (2010): Áttekintés a deixisről. *Magyar Nyelvőr* 134.2, 211–33.

Szabó Éva
 Szegedi Tudományegyetem
 Nyelvtudományi Doktori Iskola, Elméleti nyelvészet program
 MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport
 H-6722 Szeged
 Egyetem utca 2.
 szalayeva0823@gmail.com